

KİTAP KONUŞMALARI

"MİLLİYET İDEALİ ve TOPYEKÖN MİLLİ TERBİYE"

Dr. Fikret Kanat

"Bu millet henüz istediğimiz yekpare millet manzarasını göstermiyor. Eğer bu nesil şuurla, ilmin ve hayatın rehberliğiyle, ciddi olarak, bütün ömrünü vakfederek çalışırsa, siyasî Türk Millîti harsî, fikrî ve içtimâî tam ve kâmil bir Türk milleti olabilir."

"Yaşayacaksak yekpare bir millet kütlesi olarak yaşayacağız."

Kitabın başına İsmet İnönü'nün bu sözlerinin alınmış olması da gösteriyor ki eser, Türk milletinin henüz "yekpare millet" haline gelememiş olmasından doğan meseleleri tetkik ve halletmek için yazılmıştır.

Müellife göre, millî birliği gevşeterek milletleri inkırazı ve dağılmaya götüren âmîl, içtimâî ve ahlâkî kıymetlerin sarımsınası, "kani ve zahiri kıymetler" in hâkimiyetiyle, millet fertlerinin mutlak surette hodbînleşmesidir.

Bunun önüne ancak, yaşatıcı kıymetlerin yetişkin uesil tarafından genç nesle aşılmasını demek olan "topyekön terbiye" ile geçilir. Fakat tek başına kalırsa topyekön terbiyenin hiç kıymeti yoktur. Bu terbiye bir temele istinad etmelidir ki, birlik ve kuvvet yaratan bir âmîl olabilsin. Bu temel, müşterek ideal, müşterek bir dünya ve hayat telâkkisidir.

İdeal nedir? Müellife göre ideal, cemiyetin hayatına daha yeni ve mümkünel bir şekil vermek üzere ortaya atılan "prensipler"dir. Bunların kıymeti, devamlı mahiyet arz etmesindedir. Gelip geçici olmamasındadır.

Müellife göre aksiyondan gelmeyen ve aksiyona gitmek kabiliyetinde ol-

mayan ideallerin hiç bir kıymeti yoktur.

İçtimâleşmek kabiliyetinde olan başlıca iki ideal vardır: **din** ve **milliyet**.

Din, mukaddes kitaplar ve peygamberler devrinde, bir ideal olarak ahlâkî kıymetlerin kaynağı olmuş ve birleştirici unsur vazifesini görmüştür. Fakat bu birleştirici unsur, kendi mahiyeti icabı olarak, dogmatizme ve dinî diktaförlüğe yol açmış ve böylelikle bir müddetten sonra ayırıcı ve dağıtıcı bir mahiyet almıştır.

Artık dinin, milletlerin hayatında müşterek bir ideal olamayacağı sabit olunca, onun boşluğunu millet sevgisi ve ideali doldurmuş ve Avrupada müstakil devletlerin teşekkülüyle beraber milliyet fikri her tarafa yayılmıştır.

Bu fikrin mahiyetini müellif şöyle izah ediyor: "Milliyet fikri, insan toplulukları arasında fertlerin muayyen bir zümreye mensub olma şuurudur. Fertlerin millî benliklerini idrâk etmesidir. Fertler, kendi hayatlarının, kendi nesillerinin âdet ve ananelerinin, dillerinin, şeref ve istiklâl gibi her türlü kıymetlerin ancak millî varlıkla yaşayabileceğine kanaat ederlerse millî şuur derinleşerek ve hislerle birleşerek iman ve ideal hâline gelir. Demek oluyor ki milliyet ideali, milletın selâmeti, bekası, ve yükselmesi gayeleri etrafında fikir, his ve irade kuvvetlerinin insanın ruhunu derinden sarmasıyla teşekkül eder."

"Gençlere ideal nasıl aşılabilir?" meselesiyle kitabın ikinci kısmına giriyoruz. Bu kısımda, millet fertlerinin vicdanlarında idealin imanlaşması için

tahakkuku lâzım gelen şartlar ve alınacak tedbirler pratik yönden incelenmek istenmiştir.

Bir idealin benimsenmesi ve insanların muayyen fikirler etrafında birleşmesinin amilleri arasında taklit ve telkinin mühim rolü üzerinde duran müellif, komünist ve nasyonal sosyalistlerin telkin usullerini gözden geçirdikten sonra bizim için şu hakikatları çıkarıyor: aşılması arzu edilen ideal hakkında kuvvetli propaganda yapmak, gençlerin ideale uygun hareketlerde bulunmalarına bol zemin hazırlamak, memleket içinde birbirine zıt ideallerin yaşamasına müsaade etmemek, halkın hükümete itimadını sağlayacak çareler ve tedbirler bulmak, teşkilât kurmak...

Fikret Kanat, yapılması lâzım gelenler üzerinde daha iyi düşünebilmek için bugünkü vaziyeti gözden geçirmeyi lüzumlu görüyor ve Türkiye'de milliyetçiliğin, halkçılığın ve ahlâkın bugünkü durumunu inceliyor.

Büyük kütle muhtelif gruplara ayrılabilir: 1) Türk camiasına müslümanlık (ümme) şuuruyla bağlı olanlar, (2) Dinî itikadî sağlam olduğu dilde ve tarihte osmanlılık ruhunu terk (3) Türklüğünü idrâk eden, fakat halde Türklüğünü idrâk edenler, edemiyenler ve 4) milliyetçi ve Türkçüler.

Müellif, halkçılığın Türkün en tabii hasletlerinden biri olduğunu muhtelif tarihî vakıalarla gösterdikten sonra, bugün Türkiye'de halkçılığın gelişmesi için alınacak tedbirleri sıralıyor.

Türkiye'de ahlâkın bugünkü durumuna gelince, bu bakımdan eski devirlere nazaran "umumî bir salâh" müşahade edildiğini söyleyen müellif, bir taraftan da soysuzlaşma temayüllerine işaret ve bunların önüne geçilmesi çarelerini araştırıyor.

Bundan sonra üzerinde durulan mesele, terbiyede ailenin rolüdür. Müellife göre "aile, millî ve içtimâî ruhu kendi bünyesinde yaşatmağa muvaffak olursa, çocukların terbiyesine son derece müsaâf ve hayırlı tesir yapabilir."

Millî ve ahlâkî terbiyenin temeli ailede kurulmakla beraber, ailede noksan kalan cihetler, okul tarafından tamamlanır ve kuvvetlendirilir. Zira "içtimâî şuurun yaşatılarak telkin edilmesi"

için en müsait imkânlarla sahip olan muhit, okuldur. "Okul, kendi içinde bir çok kıymetler taşıyan küçük ölçüde bir cemiyettir."

İnkılâbın kökleşmesi için, ona esas olan prensipleri, bütün vatana yaymak ve onları geniş halk kütesine sevdirmek lâzımdır, ki bu davanın büyük bir kısmı, oğun, yapıcı, ve yaratıcı öğretmenler tarafından idare edilen ilkokullar ve köy enstitüleriyle halledilecektir. Şu halde en hayati meselelerimizden biri "yarının muallimi" meselesidir. Müellif bu mevzu üzerinde uzun ve etnaş surette duruyor. Billhassa köy enstitülerinin göreceği millî hizmetin ehemmiyetine işaret ederek, nasıl okulun, yalnız bir öğretim yuvası değil, ondan daha evvel bir terbiye yuvası olarak kabul edilmesini lâzım gelirse, köy enstitülerini de, terbiyevî fonksiyonlarını bir tarafa bırakarak, gayesi istihşal olan birer müesseseler olarak gönenen o kadar sâkat ve yanlış bir anlayış olduğu noktasında ısrar ediyor.

Bundan sonra, insanların terbiyesine tesir eden amiller arasında içtimâî muhitin oynadığı mühim rol izah edilerek, bu muhitin islah ve teşkilâtlandırılması şekilleri, mütalâa ediliyor, bu hususta belediyelere müesseseler vasıfıyla birer birer sayılarak, halkvekimizin millî ve içtimâî terbiyemizde oymacağı rol üzerinde duruluyor.

Müellifin üzerinde durduğu bir mesele de beden terbiyesi ve iş terbiyesidir. Beden terbiyesinin umumiyetle terbiye içerisindeki rolünü izah ettikten sonra, şunları söylüyor: "her Türk vatandaşının umumî menfaate taalluk eden sahalarında bedenle iş görmeğe mecbur tutulması, millî ve ahlâkî terbiye, millî birlik, fertleri sınıf farksızlığına götüren içtimâî kaynaşma, yardımlaşma, bir kelime ile keyfiyetî vatandaş yetistirme bakımından son derece lüzumlüdür."

* * *

Fikret Kanat, bu eserile, bütün millî davalarımızın can damarını teşkil eden meseleyi, böyle nisheten etrafı ve derli toplu bir şekilde tetkik mevzuu yapmakla, henüzde yapılması mutlakla gerekli olan bir işi yapmıştır.

M. A. Aşkın

Bu haliyle eser, hiç bir şekilde etik çerçevesi içine giremez. Olsa olsa — esaslarının doğruluk ve yanlışlığı psikolojiye ait olmak üzere — hislerimizin ve işiyaklarımızın psikolojik bir tahfiliinden ibarettir. Felsefi ahlak veya ilmi ahlaktan biz bugün bambaşka şeyler istiyoruz. Onun sahası, insanın hareketlerini tanzim eden ve onlara mana kazandıran **kıymetler** veya "prensiplendir. Fakat bir takım emirler ve nehiyeler vazetmek, onun maksat ve vazifesinin çok dışındadır. Gerçi ahlak felsefesi, pratik felsefe karakterini taşımaktadır, fakat buradaki "pratik"i hususi bir anlamda anlamak şartıdır. Ahlak felsefesindeki "pratik", her türlü teknik, hygiene, hukuk, pedagoji v. s. dekenden çok farklı bir karakter taşımaktadır. Etik, olmuş bitmiş hükümleri değil, fakat "hüküm vermeyi" öğretir. Gayesi, insanı bir şema içine hapsedmek değil, fakat kıymetler hakkındaki canlı, yaratıcı ve spontane duygusunu uyandırmak ve inkişaf ettirmektir. Etik, bir **casuistique** veya, hukuk gibi, bir emirler ve nehiyeler code'u değildir. O kendisini insandaki yaratıcı kuvvete hasretmektedir¹. Öyle bir kuvvet ki, bütün nasihatlerden ve nasihatçilerden uzak kalan dağ başındaki çobanda, bir ahlak dünyası yaratabiliyor.

Muhterem ve üstat hekimimize karşı hürmetimiz büyüktür. Fakat eserinin bir muvaffakiyetsizlik olduğunu itirafa imedburuz. Bizce bu muvaffakiyetsizliğin iki sebebi vardır:

1 — Müellif, ele aldığı mevzu hakkında sarih ve sabih bir kavrayışa sahib değildir. Verdiği "ahlak" tarifi

¹ N. Hartmann, Etik, 2. Auflage, Berlin 1935. S. 3, 4: ■ 2.

hem yanlış, hem de araştırmalarına istikamet verecek gibi değildir. Bu tarif şudur: "Ahlak kelimesi ve onun yabancı dillerdeki karşılığı olan Etik ve Moral kelimeleri, umumiyetle "yaşama kaideleri" manasında kullanılıyor. Bu kaideler, insanların intizam içinde, faideli ve mes'ut bir hayat geçirmelerini ve gitgide tekamül ve yükselmelerini temin içindir" (S. 7). Bu kadar umumî ve müphem bir tarif içinde ahlakı, hukuk, hygiene, muâşeret adabı gibi bilgilerden ayırmak imkânsızdır. İmkânsız olduğu için de müellifimiz bunların hepsinden birer parçayı ahlakın çerçevesi içine sokmak istemiştir.

2 — Müellif, son yılların bioloji, psikoloji, ahlak felsefesine ait araştırmaya ve neşriyatını takip etmemiştir. Halbuki böyle bir eser yazarken ilk iş, mevzunun bugünkü vaziyetini bilmek ve onu ilerletmeğe çalışmaktır. Dr. August Bier'in 86 yaşında iken neşrettiği "Die Seele"ye bakıyoruz, Empedokles'in yazılarından, zamanın ilim adamlarına kadar 25' asrın felsefi, edebî ve ilmi literatürünü takip etmiş; kitabının şahıs isimleri index'inde tam 125 isim sayınca, hayranlık duymamak ikabil olmuyor. Fakat muhterem doktor, o 125 ismin de üzerine yükseliyor. "Him bakımından Ahlak'a bakıyoruz, 19uncu asır içerisinde gelen kuvvetini kaybetmiş bir kaç ses.. Zikredilen müellif isimlerinin sayısı, 25'i bile bulmuyor. Takvim yapırlarının üzerinde sık sık tesadüf edilebilecek olan sözler, eserde bir hayli yer tutuyor. Yarım asırlık şerefli bir hekimlik hayatından çıkartmış, üzerinde durulmuş, işlenmiş bir tek tecrübe bile yok.

M. A. Aşkm.

tan iflas etmiştir. Bugün insanı bir "bütün" olarak görmekte, ve onun muhtelif faaliyetlerini, muhtelif fonksiyonlarını bu "bütün"ün ışığı altında anlamaya çalışmaktayız. Münferit fonksiyonların üzerinde bir "bütün" fikrinden hareket eden yeni felsefî antropoloji, şimdiden elde ettiği şayanı dikkat neticeleri bize yepyeni bir "insan" anlayışı vermektedir.

Dikkate değer bir tesadüf eseri olarak, canlının ruhunu bedenın bir tek noktasında localiser etmek teşebbüslerine karşı ilk defa cephe alan ve yaptığı araştırmalarda bunu çok ciddi bir şekilde isbat eden, yine bir hekim olmuştur. Dr. Akil Muhtar'ın, meslektaşının bu tecrübe ve iddialarından haberdar olması çok arzu edilirdi. Son yılların en şöhretli chirurgelerinden biri olan mezkûr hekim, Dr. August Bier, çok uzun ve ciddi araştırmalardan sonra, ruh hakkında bir eser yazmıştır. Bu eserde, ruhun bedendeki yeri meselesini de bahis mevzuu ediyor ve kesilmiş bir domuz bacağı üzerinde yaptığı tecrübenin neticesini şöyle anlatıyor:

"Yaptığım bu tecrübeden sonra, ruhun yeri hakkında kısaca şunları söylemek istiyorum:

"Ben ruhu — dimağ fizyologlarının ve onlarla hemfikir olan hekimlerin yaptığı gibi — yalnız dimağ içerisinde hapsedemeyeceğim. Bu iddiamı, kestiğim domuz bacağı üzerinde yaptığım tecrübe açıkça göstermiştir. Fihakika bir tek vakıa dahi gösterilemez ki, ruhun yerinin (Sitz der Seele) dimağda olduğunu isbat edebilsin."

"Ben ruhu bir san'atkâra benzeti-yorum. San'atkâr (ruh) piyanoyu çalabilir, fakat piyanosunu kısmen veya tamamen tahrir ettiğimiz zaman, bütün iyi niyetlerine rağmen müzik yapamaz. Piyanonun yalnızca bir kısmını tahrir edersek, piyano ses çıkartabilir, fakat armoni bozulur. Bizim dimağ fizyologlarımız da aynı şekilde hareket ediyorlar: dimağın bir kısmını tahrir ediyorlar (yahut bu işi hastalık yapıyor) ve bu hadiseye manuz kalan Canlıyı müşahade altına alıyolar. Bakılıyor ki, muayyen hadiseler vukua gelmiyor. Dimağın kısımları üzerinde yapılan tembihler ise, vücutta gayri muntazam, hedefsiz, ve

bir manayı tazammun etmeyen hareketler husule getiriyor. Hasılı bu tecrübelerin, dimağ hastalıklarının teşhisi hususunda temin ettikleri faydalar ne olursa olsun, ruh hakkında temin ettikleri bilgi bakımından varlıkları neticeler çok kısır kalmaya mahkûmdurlar. Bir zamanlar dimağ fizyolojisine dayanan psikoloji, beslediği ümidlerle semalarda uçmağa başladı. Fakat araştırmalar ilerleyince bütün bu ümidlerin, bizi localisation'una götürecektik hedeflerin, yanlış bir faraziyyeye dayandıkları ortaya çıktı." 1:

Ruhun yerinin bütün canlı organism olduğu neticesine varan müellif, ilk zamanlar nazarı dikkate almıyan tecrübelerinin bugün belli başlı bioloğlar, psikoloğlar ve tabipler tarafından kabul ve tasvib edildiğini görmek ve bunu eserine kaydedebilmek saadetine mazhar olmuştur (S. 47). Ne yazık ki bizim üstat hekimimiz, meslektaşından çok daha gerilerde bulunmaktadır.

"İlim bakımından ahlak"ın en orijinal tarafı "evolüsyon hızı veya saiki" fikridir. Fakat müellif bize bunun esası hakkında hiç bir şey bildirmiyor. Söylediği bazı şeyler de birbirleriyle pek uyumsuz gibi görünmüyor. Bir taraftan münferit insanı ve insan cemiyetlerini "evolüsyon hızı"nın elinde bir alet, bir vasıta olarak gösterirken, öbür taraftan da beseri hürriyet ve insanın tekâmülü idare edici kudreti tasdik ediyor (S. 42, 43, 94), terbiye ve tahsilin ehemmiyeti üzerinde ısrarla duruyor (S. 42, 43, 72 ve ilh.).

Müellifin fikir trajedisi de işte bu noktadadır. Evvelâ ilimcilik gayretinde olduğu için, insan iradesinin üzerinde ve insanı idare eden kat'i kanunlar aramaktadır. Fakat öbür taraftan da insanın bu sahadadaki yaratıcı ve hür kuvvetini görmemezlikten gelemediği için, bir ıvlastırma teşebbüsüne sarılıyor... Fakat maalesef, nasıl birinci kısımdaki ilimcilik gayreti idogmatik bir mysticisme içinde kaybolup gittiyse, bu hürriyetçi temayülü de bir nasihatçılık gayreti içinde boğulup kalmıştır.

¹ Dr. August Bier, Die Seele, J. F. Lehmanns Verlag, München-Berlin 1939, 5 inci tabı, 7 inci bölüm, S. 43.

- b) Vücudun muhafazası grizesi (hayata bağlılık, sıhhatin muhafazası, kuvvetlerini kullanma, çalışma, oynama, hiddet, korku, kaçmak, saklanmak, ihtiyaç, cesaret; yorgunluk hissi, istirahat ve uyku ihtiyaçları...)
- c) Kudret ve hakimiyet grizesi (üstünlük arzusu, gayret hissi, muvaffakiyet ihtiyacı, cesaret, tehlike zevki, gıpta...)

III — Neslin idamesine bağlı olanlar.

- a) Cinsiyet grizesi (eşlerin birbirini cezbi, aşk, eşine kendini beğendirme arzusu, süs ihtiyacı, kıskançlık...)

IV — Evolüsyon hızına bağlı olanlar.

- a) İçtimai grize (içtimai bağlar, karşılıklı muavenet hissi, çalışma şevki, içtimai adalet, intizam ihtiyacı, disiplin, vatan muhabbeti, fedakârlık hisleri).
- b) Altruist ahlaki hisler (sempati, dostluk, fedakârlık, merhamet, rıfkat, şefkat, alıcenaphlık, iyilik, doğruluk, samimiyet, namuskârlık, nispet, müsamahakârlık, kanaat, sabir, hülm, itidal, cömertlik, müridvet, merhamet ve fazilette üstünlük arzusu, insaniyete bağlılık).
- c) Akli faaliyete bağlı hisler (tefahhüs şevki, hakikati arama zevki, hakikate bağlılık, tam ve doğru bilmek ihtiyacı, ilim aşkı, tetkik, tecrübe, öğrenmek ihtirası).
- d) Güzel sanat hisleri (estetik) (Güzelliğe bağlılık, musiki, dans, resim, heykeltıraşlık).

Müellif, eserinin ikinci yarısını tamamen bu "hisler" ve "instinct"lerin tahliline hasretmiştir:

"İnsan daima zihniyetini incelemeğe, kusurlarını düzeltmeğe çalışmalıdır. İnsanlığa layık bir benlik bu sayede hasıl olur. Bu da en kuvvetli saadet kaynağıdır.... İzzetinefsi yüksek tutmak için, her ne iş yapılırsa onu en iyi yapmağı öğrenmeli... azimli, cesur, samimi, mütevazı olmalıdır... sırf

iyilik için iyilik etmeli, kendine edilen iyiliği bilmelidir."

"Gıda maddeleri yetiştirenlerin, işlerini tam ve iyi bir şekilde yapmaları ve beyhude zaman kaybetmemeleri lâzımdır.. Lüzsumsuz şeylerden, beyhude masraflardan, fazla lükse giden konfordan kaçınmalıdır."

"Hiddetin emrettiği hiç bir hareketi yapmamalıdır... soğukkanlılığı muhafazaya almalıdır... ümid ve cesareti hiç kaybetmemelidir."

Küburden, zem ve istihzadan kaçınmalı, mütevazı olmalıdır.

"Bir işi yüklenmezden evvel kendimizi vicdan muhakemesine çekmeliyiz. Onu hakkıyla yapabilecek kabiliyette olup olmadığımızı tayin etmeliyiz. Noksanlarımızı hemen ikmale çalışmalıyız."

Bu son satırları okuyanlar, hayretler içinde kalmışlardır. Çünkü eserin ilk yarısında biyolojiye dayanan bir ahlak psikolojisi takdim eder gibi görünen müellif, ikinci yarısında bir nasihatler codex'i hazırlamak gayretine düşmüştür. Müellifin bu hususta eriştiği seviye ve getirdiği yeniliği iktibas ettiğimiz fragmentlerin şahadetine birkarak, eserin heriki kısmı üzerinde ayrı ayrı duralım.

Müellif, ahlaki his ve insiyaklara irca ediyor; his ve insiyakları da daimaın faaliyetine bağlıyor. Gerek insan, gerek hayvan, birer dimağ mahkuku olarak gösteriliyor; insan ve hayvanın bütün faaliyetleri, dimağ nahi-yelerinin eseri oluyor; ahlakın menbaı olarak ta dimağda ayrı bir nahiyenin mevcudiyeti kabul ediliyor. Bu hale göre, dimağ haritacılığı, takdim edilen ahlak nazariyesinin esasını teşkil etmektedir.

Müellifin bu fikirleri, 19.uncu asrın son yarısında kazandığı muvaffakiyetlerin verdiği gururla, insana ait bütün bilgiler üzerinde bir imparatorluk kurmak iddiasında bulunan eskimiş bir biyoloji anlayışının mahsulüdür. Bugünün biyoloji, psikoloji ve ahlak felsefesi, hisler ve insiyaklar hakkında ve bunların ahlaki faaliyetlerle alakası hakkında çok başka şeyler düşünmekte, çok başka mutalar vermektedirler. İnsanı tek his veya insiyak yahut ta dimağ olarak gören atomist nazariyeler, hele dimağ haritacılığı fikri çok-

"İLİM BAKIMINDAN AHLAK" Dr. Akil Muhtar Özden

İstanbul, Marifet Basımevi, ikinci basım, 1943, 201 shf.

Birinci kısımda müellif, Eflâtu'n'dan Darwin'e kadar muhtelif mütefekkir ve filozofların ahlak teorilerine kısaca temas etmekte ve ahlakın kendisine göre tarifini vermektedir. Müellife göre, tarihin her devrindeki insan topluluklarının ortaya koydukları ve fikir adamlarının sistemleştirdikleri ahlak kaideleri, netice itibariyle, birbirinin aynıdır. "Çünkü ahlakın kökleri bizzat tabiatın cevherindedir."

Ahlak "bis ve prensipleri", her şeyden evvel insan beyninin teşekkülüne bağlıdır. İnsan dimağının teşekkülü evolüsyonun eseridir. İnsan beyni şimdiki kemaline yüzbinlerce senedenberi devam eden evolüsyon ile vasil olmuştur.

İnsan dimağında, hayvanlarınkinden farklı ve fazla olarak konuşmayı ve ahlaki hisleri "tevlid etme" kabiliyeti vardır. Bu kabiliyetler, beynin, diğerlerinden nesic farklarıyla ayrılan iki ayrı nahiyesinde bulunur. Çocuk dünyaya gelirken, o nahiyeleri meydana getiren unsurlara ve kabiliyetlere maliktir. Terbiye ile bu nahiyeler inkışaf ettirilmezse fonksiyonlarını yapamazlar. Aynı şekilde, muhtelif hastalıklar sebebiyle dimağın bu kısımları bozulursa, bu kabiliyetler de yok olur. Öbür taraftan, bu nahiyeler müstakil olarak işlemezler; dimağın diğer kısımları da bunların husul ve inkışafında mühim rol oynarlar. Bunlar arasında nefsin müdafaasına ve neslin idamesine ait instincileri tanzim eden nahiyelerle, iroid ve cinsiyet güddelerini bilhassa zikretmek lâzımdır.

Eserin üçüncü bölümünde müellif, Lamarok, Darwin, Hugo de Vrie, Kölfiker, Osborn, Broom, Berr, Cuénot, Bengson, Langevin'in nevilerin teşekkülü ve evolüsyonu hakkındaki fikir ve münakaşalarını gözden geçirdikten sonra, tezin ana motifini teşhir etmektedir. "Milyonlarca senedenberi bir seri hayvanların tekâmülünü aynı istikamete götüren... herhangi bir hayvan yumurtasından daıma o cins bir hayvan, insan yumurtasından bir çok devreler geçirdikten sonra, bir insan yapan kudret nedir?" Evolüsyonu

tanzim ve sevkeden bu kudrete, müellif "evolüsyon hızı veya saiki" (Elan d'évolution) adını veriyor. İnsan beyni bu saikin eseridir; böyle olunca, onun bütün faaliyetleri gibi, "ahlak hislerinin ve prensiplerinin esaslarını da bu saik teşkil etmiş demek olur (S. 41).

İnsanla hayvan arasında, yalnızca beyrin tekâmülü bakımından bir derece farkı mevcut olduğu için (S. 27), hayvanda da ahlaki faaliyetlerin izlerine tesadüf edilmesi tabiidir. Eserin IV, V ve VI. cı bölümlerinde bu noktaya bilhassa ehemmiyet verilmektedir.

İnsan dimağı ile psikolojik faaliyetler (müellif bu tabirle bütün manevi faaliyetleri kastetmektedir) arasındaki bağıllığın en açık delili, beşeriyetin kültür ve medeniyet safhasındaki ilerlemeleriyle, insan beyninin "evolüsyonu" arasındaki muvaziliktir. Ancak o ilerlemelerde bütün ırkların rolü ve payı, birbirine müsavi ve birbirinin aynı olmuştur. Çünkü evolüsyon tek bir hat takip etmez ve aynı hızla ilerlemez. "Milletlerin evolüsyonunu, dalları birbirinden uzaklaşan bir ağaç gibi tasavvur etmelidir" (S. 93). Evolüsyon hızındaki duraklama ve yavaşlamalar, bu milletlerin manevi ve içtimai hayatları üzerinde tayin edici bir rol oynarlar.

Müellife göre ahlak, dimağa bağlı psikik bir faaliyettir. Fakat psikik faaliyetler yalnızca ahlaki faaliyetlerden ibaret değildir. "İnsandaki hislerin menbaları ve istikametleri muhtelifdir". Bir kısmı ferdin muhafazasını, bir kısmı neslin idamesini temin eder; bir kısmı da evolüsyon saikine bağlıdır. Bunları müellif şöyle sınıflandırıyor:

I — Benlik hissi.

- a) Bedeni benlik (moi corporei)
- b) Psikik benlik (personnalité psychique).

II — Ferdin muhafazası cereyanına bağlı olanlar.

- a) Beslenme grizesi (açlık, havasızlık, susuzluk hisleri, gıda arama, biriktirme, kazanma, tasarruf arzuları).

